

4. *Економічна енциклопедія: У 3 томах / Під ред. С.В. Мочерного. – К. –Тернопіль: Видавничий центр "Академія", 2000. – Т. 1. – 864 с.*
5. *Никсон Ф. Инновационный менеджмент. – М.: Экономика, 1997. – 240 с.*
6. *Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Пер.с венг. – М.: "Знания", 1990. – 255 с.*
7. *Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа: В 3 т. / Санкт-Петербургский гос. ун-т экономики и финансов; Высшая школа экономики {Москва} / Марк Перлман (предисл.) – СПб.: Экономическая школа, 2004. – 580 с.*
8. *Oslo Manual. Guidelines For Collecting And Interpreting Innovation Data. – Organisation for economic cooperation and development statistical office of the European communities. – Third edition. – OECD and Eurostat: 2005. – 192 p.*
9. *Закон України "Про інноваційну діяльність" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – №36. – Ст. 266.*
10. *Ефимова Е.И. Экологическое право России. – М. Изд-во "Городец", 2007. – 432 с.*
11. *Серов Г.П., Серов Г.П. Техногенная и экологическая безопасность в практике предприятий. – Ростов: Узд-во "Ось-89", 2007. – 512 с.*
12. *Потапов А.И. Окружающая среда: В 12 т. – С-Пб.: Гуманістика. 1999. – Т. 9. Чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера. – 450 с.*
13. *Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Відп. ред. С.І. Дорогунцов / РВПС України НАН України. – К.: Агентство "Чорнобильінтерінформ", 2004. – 336 с.*
14. *Закон України "Про основи національної безпеки України" від 29 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.*
15. *Хімич О. Взаємозв'язок екологічної безпеки із законністю: окремі аспекти // Право України. – 2003. – № 11. – С. 41.*
16. *Костерін В. Екологічна безпека повинна стати національною ідеєю / Екоclub "Зелена хвиля". – <http://ecoclub.kiev.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=39>*

УДК 332.2

Л.О. ШАШУЛА

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Сучасне землекористування в Україні сформувалося під впливом цілої низки умов і факторів. Але основними серед них слід вважати, по-перше, онтологічні уявлення про землю, які утворилися під впливом антропогенно-природних процесів, що проходили на теренах України протягом тривалого часу, а по-друге, історичний досвід щодо соціально-економічних відносин та технології обробітку землі.

В практиці землекористування найчастіше земля сприймається як засіб виробництва [1–5]. Разом з тим однією із головних функцій землі, яка суттєво впливає практично на будь-яку галузь економіки, є визначення її ролі як місця

розміщення продуктивних сил та розселення. Особливу роль земля відіграє в аграрному виробництві. Тут вона розглядається як безпосередня продуктивна сила. У сільському господарстві використовується насамперед родючість ґрунтів, її здатність акумулювати і передавати рослинам необхідні поживні речовини та вологу. Таким чином, земля в аграрному виробництві виконує подвійну функцію – місця для розміщення продуктивних сил й основного фактора виробництва [6–8], тобто земля є ресурсом та умовою створення матеріальних благ.

Зараз в Україні все більшої ваги набуває світовий досвід методів землекористування, який свідчить, що досить часто інтенсифікація використання землі як засобу виробництва викликала погіршення соціально-економічного стану суспільства або екологічну кризу. Більше того, для багатьох країн світу характерною стала ситуація, коли досягнення мети – отримання надприбутків – супроводжувалось такими негативними явищами, як банкрутство дрібних земельних власників, хижацьке використання ґрунтів, руйнування екологічного балансу території.

Провідна роль у формуванні передумов інституційної оптимізації забезпечення землекористування в Україні відводиться питанню визначення наукових уявлень про землю. Важливим при цьому є розуміння багатофункціональності земельних ресурсів. Будучи основним і незамінним засобом праці, земля одночасно є і універсальним предметом праці, а тому діяльність людей в будь-якій сфері так чи інакше відображається на землі. Сукупність специфічних властивостей, зокрема родючість земель, зумовлює їх використання як незамінного засобу виробництва, що функціонує у всіх галузях народного господарства. Перетворення землі у найважливіший засіб виробництва зробило володіння ним головним з багатств суспільства [9]. Узагальнюючи різні загальноекономічні положення стосовно терміна *земля*, маємо декілька значень: від гранично широкого, що охоплює всі природні фактори й умови виробництва (включаючи його базис, первинні предмети і засоби виробництва) до гранично вузького, обмеженого його роллю територіального операційного базису. Найбільш узагальненим на сьогодні слід вважати уявлення про землю, яке зводиться до об'єкта, що несе в собі та виконує триєдину функцію: екологічного інтегрального ресурсу, що створює умови для життя та існування населення; просторового базису розміщення продуктивних сил; предмета, засобу праці та виробництва незалежно від форми господарювання [10;11].

На цьому підґрунті повинна формуватися і частково вже формується сукупність соціально-економічних зв'язків з приводу розподілу земель, їх купівлі-продажу, здачі в оренду, організації використання, тобто сучасна система. Слід підкреслити, що відповідно до глибини уявлень про землю в ході історичного процесу характер земельних відносин суттєво змінювався. У свою чергу, цей процес суттєво впливає на форми управління земельними ресурсами, які значною мірою обумовлюють панівні форми власності на землю та характеризуються навіть системою політичних, соціально-економічних,

правових та адміністративних заходів щодо організації використання землі в інтересах суспільства. Таким чином, виявляючи сутність земельних відносин, водночас необхідно обов'язково враховувати, що земля є складовою частиною єдиного соціо-природного комплексу і в разі його належного використання виникають суттєві зміни не тільки біогеоценозів, а й суспільства в цілому.

При формуванні сучасного інституційного середовища слід також враховувати, що у кожній конкретній історичній період земельні відносини несуть на собі відбиток свого часу, політичні та ідеологічні аспекти. Протягом століть форми земельного устрою обумовлювали різноманітну специфіку поєднання різних форм земельної власності, характеру землеволодіння та землекористування, а також співвідношення земельних угідь, розміщення їх по території у поєднанні з іншими засобами виробництва. Втім, стан використання земельних ресурсів не є постійним, відбуваються зміни в міру розвитку продуктивних сил та відносин, що їх супроводжують.

Так, наприклад, землеустрій за часів феодалізму в Україні характеризувався монополією великих приватних землевласників, переважанням екстенсивних форм використання землі, наявністю таких недоліків, як віддаленість земельних наділів, значні площі невикористовуваних земель, недовершеність тогочасної внутрішньої організації території землеволодіння. У цю епоху значного розвитку набуває оренда, з'являються хутори, суттєво поліпшується внутрішньогосподарська організація маєтків. У період після Жовтневої революції, як відомо, вводиться загальнонародна власність на землю, а з 1922 року – державна. Після колективізації в країні була створена і функціонувала система землевпорядкування, що характеризується монополією колгоспного і радгоспного землекористування в сільському господарстві. В цей період всюди спостерігаються прояви колективного господарювання, тобто об'єднання зусиль людей в єдиних виробничих процесах, формування відповідних політичних структур та ідеологічних цінностей, які історично закріплюють зміст такого суспільного устрою. Комунальність проявлялась на основні засоби виробництва, включаючи використання в господарстві природних ресурсів, наприклад, у сільському господарстві – земельних. На території нашої країни прояви комунальності зафіксовані ще з IX століття – початку розвитку Київської Русі.

Природно постає питання, чому в Україні протягом всього історичного періоду домінували інститути не ринкової економіки, а планової, чому розвивались суспільні, а не приватні форми власності. В різних країнах у процесі історичного розвитку сформувались різні види економік. Більшість інституціоналістів погоджуються з думкою, що це обумовлено матеріально-технологічними передумовами розвитку. В довгостроковій історичній ретроспективі сформовані економічні інститути орієнтовані на досягнення найбільш ефективного способу організації господарства на конкретній території. В межах інституціональної теорії викладені умови ведення господарства, при яких формується суспільна власність. Це питання виникає тоді і там, коли витрати по специфікації та захисту приватних прав надзвичайно

високі (транзакційні витрати), вигода від їх встановлення або дорівнює нулю (якщо благо є в значній кількості), або коли очевидно менше витрат, пов'язаних зі встановленням приватних прав власності. Вже в IX–XI століттях, коли формувалась Київська Русь, виявилась особлива властивість основних використовуваних засобів виробництва (включаючи природні ресурси). Спочатку це проглядалося в особливостях формування господарського ландшафту як історичної першої умови виробництва. Оскільки цей процес був складним, люди об'єднувалися вже на стадії його організації. Таким чином, за часів Київської Русі земля, яка становила основу виробництва продовольства, вже тоді потребувала обробітку та захисту із залученням всіх членів общини. Тогочасний клімат в умовах розселення слов'янських племен обумовлював специфіку обробітку землі. Короткі строки проведення польових робіт та особливості застосовування підсічно-вогняної системи землеробства обумовлювали об'єктивну необхідність концентрації колективних зусиль поперемінно на різних етапах роботи. Низька врожайність культур при суворому кліматі потребувала для залучення в обробіток більші площі земель, ніж у Західній Європі. Вирішити цю проблему можна було лише при об'єднанні значних мас робітників в общині, що дозволяло, у свою чергу, зекономити на транзакційних витратах. Поняття землі як основного засобу виробництва і перспективного виживання пов'язувалось тоді не з конкретною ділянкою, що перебуває безпосередньо в обробітку, а з усім тим простором, який потрібно було контролювати та охороняти спільними зусиллями. Також елементами матеріального середовища були ліси, озера, річки, система річкових шляхів, вихід на зарубіжні країни – все це з самого початку вважалось суспільним надбанням, неподільною общинною власністю, що протягом всього історичного періоду перебувала у суспільному користуванні. Зазначене обумовило в подальшому становлення та розвиток інституціональної системи, заснованої на суспільній власності.

В ході історичного розвитку комунальність матеріально-технологічного середовища постійно збільшувалась. У наш час вона розглядається як характерна ознака ресурсного середовища аграрного виробництва. На всіх етапах розвитку історії превалювали колективні форми організації сільськогосподарської праці, засновані на суспільних формах власності на землю. Притаманна виробничому середовищу комунальність, яка обумовлена природно-географічними та геополітичними умовами, вимагає певних технологій – як інженерних, так й інституціональних. Таким чином, матеріально-технічне середовище на першому етапі розвитку формується як суспільне благо й умова виживання та розвитку всього суспільства. Неможливість його розмежування приводить не до появи множини приватних власників, забезпечуючи ефективне використання такого середовища, а до формування нового суспільного власника у вигляді держави, який представляє суспільний інтерес. У цьому випадку створюється відповідна система управління на чолі з центром, яка обумовлює загальні правила користування комунальною інфраструктурою для всіх господарюючих суб'єктів.

Історичний досвід свідчить, що тотальне домінування тільки приватної або суспільної власності призводить, як правило, до великих економічних криз

у суспільстві. „Велика депресія” північноамериканських штатів – приклад руйнівного впливу ринку, що не компенсувався інститутами суспільної власності та державного регулювання. Розпад радянської системи наприкінці 80-х рр. – приклад загального одержавлення та спроб повного знищення ринкових механізмів. Період сучасних інституціональних перетворень є, по суті, поступовою заміною інституціональної системи, утвореної на державній власності, на таку, що заснована на множині форм власності.

Слід відзначити, що в загальнотеоретичній площині економічна доцільність суспільних форм у землеробстві обумовлюється матеріальними умовами ведення господарювання як основного аргументу, що пояснює історичну сталість цих форм. Найбільш чітко це проявляється в періоди спроб зміни відносин власності та форм господарювання в аграрному секторі. Наприклад, за часів століпінської аграрної реформи, незважаючи на державну підтримку, частка селян, бажаних вийти з общини, була незначна. Тогочасне землегосподарювання потребувало вдосконалення – „інноваційні підходи” Заходу, як-то застосування машин і прогресивних систем землеробства, виходили за рамки общинного землеволодіння. Уряд розпочав дії по руйнуванню общини та впровадженню індивідуальної власності, зняття обмежень на розмір ділянки землеволодіння, продажу великим господарствам заможних господарів земель в одноосібне володіння [12]. Через певний проміжок часу велика кількість селян знов поверталась в общину. На економічну причину цього процесу вказували дослідження, що проводилися на той час: факти не підтверджували, що на общинних землях господарювання велось гірше [13]. В економічному плані община ще себе не віджила, і рішення про її ліквідацію носило політичний характер. Реформа привела до певних зрушень у сільському господарюванні. Стали застосовуватись нові машини та засоби праці, прогресивні системи ведення господарства, впровадження посівних площ культур. У соціальному плані відбулось розшарування не на користь незаможної верстви населення.

За часів існування радянської влади конфісковані землі передавалися в користування робітничому селянину. Утворювались такі форми користування землею, як комуни, сільськогосподарські артілі, колгоспи, радгоспи. Під час колективізації спостерігалось масове примусове об'єднання одноосібних селянських господарств у колгоспи. При цьому обстеження територій не проводилось, використовувався старий планово-картографічний матеріал. Було створено новий земельний лад – велике колективне господарювання при жорсткому централізованому управлінні. Земельні відносини розвивалися в напрямі викорінення приватної власності на землю. Світогляд селянина поступово трансформовався – від індивідуального до суспільного бачення об'єкта господарювання.

В наступному періоді, приблизно до кінця 80-х рр., організація, планування та використання земель у господарському плані залишились на тому ж рівні. Характер соціалістичної власності, який існував у колгоспах та радгоспах, мав умовний характер, і можливості розпорядження землею визначалися в межах діяльності органів центральної влади.

Ретроспективний аналіз господарських традицій у землекористуванні демонструє, по суті, природний відбір різних форм власності, при якому різні групи населення (номінальні або титульні власники, управляючий персонал, робітники, орендарі) наділялись тими чи іншими повноваженнями щодо володіння, користування і розпорядження власністю [14]. Виявлено, що кожному історичному періоду притаманна своя інституціональна форма, та в підсумку домінує базовий інститут економічної системи. Протягом досліджуваного історичного проміжку територіального розвитку України домінуючим інститутом, що регулює земельні відносини, є інститут так званої *верховної умовної власності* [15]. У чому полягає сутність цього інституту? По-перше, завжди існують формальні і неформальні обмеження, в яких фіксується право центральної влади стосовно розпорядження землею, що перебуває у володінні і користуванні основних соціальних суб'єктів. По-друге, верховна влада, будучи, по суті, власником землі, визначає умови, виконання яких є обов'язковим для тих, кому ця земля передається у володіння і користування. Причому ця схема діє на всіх рівнях ієрархічної владної вертикалі. Верхній рівень визначає умови для нижнього, у свою чергу, умови для нього самого формують ланки ще більш високого рівня.

Виявлена специфіка земельних відносин визначається матеріальними передумовами у вигляді притаманних комунальних властивостей виробничого середовища. Історія показує стійкість редистрибутивних, а не ринкових форм господарювання, і насамперед в господарюванні на землі. Саме вони головним чином забезпечують розвиток та рівень життя народу на певній території. Тобто в ході використання землі відбувалась поступова трансформація уявлення та відношення до неї. Поряд з цим змінювалися цільові установки розвитку від простого, можна сказати, бездумного використання, до наступного рубежу, на якому вже проявляється розуміння, що володіння земельними ділянками дає певні прерогативи у відносинах між прошарками суспільства. При таких умовах почали складатись досить стійкі хижацькі форми використання землі, в основі яких лежала формула: заволодів → використав → рушив далі → заволодів. При цьому вибір земельних ділянок відбувався стихійно. І спочатку обирались ті, що визначалися кращими природними умовами та якістю. Втім, земля має одну головну ознаку – її ресурс не є невичерпним і мобільним. Тому в певний час закінчуються і землі відповідної якості. Таким чином, виникли проблеми дефіциту землі та виснаження земельного ресурсу. Цільові орієнтири тепер повинні формуватись у руслі створення можливостей відтворення виснаженої землі. Тобто все повертається до початкового стану, але на новому етапі необхідно створювати особливі біосфероформуючі зони для відтворення природних властивостей агроландшафтів.

Незалежно від форм домінуючої власності на землю та величини вартості трансакційних витрат, людина постійно використовувала так звані дарові блага природи [16; 17]. Тому на розвиток інституційного забезпечення землекористування суттєво впливав стан земельних ресурсів і загальні принципи їх використання.

Земельну реформу треба розглядати з позицій створення умов для екологоорієнтованого розвитку. Тому необхідно шукати таку комбінацію з різних форм власності, яка б забезпечувала в цьому відношенні найбільший ефект. Завдання земельної реформи при цьому полягає в сприянні перерозподілу земель за цільовим екологічним призначенням з одночасною передачею їх у приватну чи колективну власність, у користування відповідним підприємствам, установам, організаціям і громадянам.

Після законодавчого встановлення трьох рівноправних форм власності – державної, комунальної і приватної – екологічний аспект проблеми досі залишається невирішеним. І це зрозуміло, бо його розв’язання потребує диференційованого підходу, оскільки повинно враховувати національні традиції, природні умови, низку соціальних та економічних факторів і, безумовно, історично-регіональні особливості землекористування.

Слід також відмітити, що для активізації фактора земельних відносин у формуванні процесу екологоорієнтованої самоорганізації структури сільськогосподарського землекористування необхідно створити відповідні інституціональні умови. Ретроспективний огляд динаміки нормотворчої діяльності по врегулюванню прав власності на землю дозволяє відзначити нестабільність інституційних умов. У цій динаміці можна виділити кілька етапів:

- перехід до різноманіття форм власності на землю, землеволодіння та землекористування (1990 рік – набула чинності постанова Верховної Ради УРСР „Про земельну реформу”, 1991 рік – прийнято Закон України „Про фермерське господарство”). При цьому було здійснено децентралізацію управління земельними ресурсами;

- забезпечення соціально справедливого та економічно обґрунтованого перерозподілу земель і створення рівних умов для всіх форм господарювання (1992 рік – прийнятий декрет Кабінету Міністрів „Про приватизацію земельних ділянок”. Декрет доручав місцевим радам забезпечити протягом 1993 року передачу земельних ділянок у приватну власність громадян; 1995–1997 рр. – в Україні відбувся процес розпаювання землі. В користування громадян було передано близько 3 млн. га землі);

- створення передумов для функціонування ринкових відносин у сфері землекористування (1994 рік – набув чинності указ Президента України „Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи в сфері сільськогосподарського виробництва”; 1998 рік – прийнято Закон України „Про оренду земель”. Після 70-річної перерви в Україні була відновлена оренда землі; 1999 рік – вийшов указ Президента „Про продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення”; жовтень 2001 року – прийнято Земельний кодекс України, в якому з’явилась норма про передачу землі в приватну власність юридичним та фізичним особам. При цьому був введений мораторій на операції по купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення до 1 січня 2005 року. Кодекс набув чинності 1 січня 2002 року; червень 2004 року – прийнято Закон України „Про ринок земель”; 17 червня 2004 року – прийнято Закон про продовження мораторію на продаж земель

сільськогосподарського призначення до 1 січня 2007 року; 8 липня 2004 року – Президент наклав вето на Закон про продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення до 1 січня 2007 року; 6 жовтня 2004 року прийнято Закон України № 2059-IV „Про внесення змін до Земельного кодексу України” – продовження мораторію на продаж земельних ділянок до 1 січня 2007 року.

Навіть такий побіжний аналіз динаміки формування законодавчої бази щодо прав володіння, користування та розпорядження землею дає можливість зробити висновок, що перетворення у сфері землекористування не мають чіткої організованої цілеспрямованої мети.

Враховуючи вищевикладене, встановлено, що інституалізація земельних відносин екологоорієнтованого напрямку пов'язана із діями держави, яка повинна формувати особливу широкомасштабну політику, зокрема спеціальну систему економічних та організаційних регулюючих заходів.

Література

1. *Огінський А.М. Національна система сільського господарства: вступ до загальної теорії і практики управління.* – К.: ІАЕ, 1999. – 422 с.
2. *Саблук П.Т. Стан економіки і реформ в агропромисловому комплексі України та завдання вчених економістів-аграрників // Агранком.* – 1999. – № 1–2. – С. 25–36.
3. *Шалигіна І.В. Економіко-організаційний механізм аграрного землекористування: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Донецьк. держ. унів-т.* – Донецьк, 2001. – 18 с.
4. *Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки.* – Львів: НВФ „Українські технології”, 2002. – 252 с.
5. *Черевко Г.В. Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки.* – Львів: НВФ „Українські технології”, 2004. – 219 с.
6. *Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов.* – М.: ГУ ВШЭ, 1999. – 478 с.
7. *Беленький В.Р., Лойко П.Ф. Многоукладное землепользование России: концепция земельных преобразований и управления земельными ресурсами.* – М.: „Былина”, 2001. – 252 с.
8. *Бороздин С.В. Земельные отношения и аграрные реформы.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002. – 239 с.
9. *Волков С.Н., Хлыстун В.Н., Улюкаев В.Х. Основы землевладения и землепользования.* – М.: Колос, 1992. – 144 с.
10. *Дорогунов С.І., Новоторов О.С., Ніколаєнко Т.С. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання.* – К.: РВПС України НАНУ, 1999. – 82 с.
11. *Бистряков І.К., Олексюк О.І. Капіталізація земельних відносин в Україні в контексті зміни уявлень про управління господарством // Стратегія економічного розвитку України:* – К.: КНЕУ, 2002. – Вип. 5 (12). – С. 19–25.
12. *Кофод А. Русское землеустройство // Сельский вестник.* – 2-е изд. – Спб., 1914. – 145 с.
13. *Кауфман А.А. Аграрный вопрос в России.* – М. – Спб., 1919. – 147 с.
14. *Абалкин Л.И. В поисках новой стратегии.* – М.: ИЭ РАН, 2000. – С. 739.
15. *Аяцков Д.Ф. Собственность на землю в России: История и современность.* – М.: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2002. – 531 с.
16. *Струмилин С.Г. О цене „даровых благ” природы // Вопросы экономики.* – 1967. – № 8. – С. 60–72.
17. *Струмилин С.Г., Писаренко Э.Е. Экономика и статистика „даровых благ” природы // Природа.* – 1977. – № 1. – С. 99.

О.В. ЯРОЦЬКА
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ
ВОДОГОСПОДАРСЬКИМ КОМПЛЕКСОМ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Водні ресурси є і залишаться в майбутньому не лише природними об'єктами, але й об'єктами інтенсивного господарювання. Для підтримки в належному стані створеного великого водного господарства необхідні значні фінансові ресурси. В трансформаційний період економіки України діюча система управління водогосподарським комплексом не здатна забезпечити відповідне його функціонування, оскільки слабким залишається фінансування водогосподарської сфери.

Вирішити проблеми забезпечення водою населення і галузі економіки, охорони та відтворення водних ресурсів можливо за рахунок удосконалення системи управління водними ресурсами.

Певний внесок у дослідження проблем водокористування зробили такі науковці, як: Б.Данилишин, С. Дорогунцов, Б. Буркинський, М. Хвесик, В. Сташук, А. Васильєв, О. Голуб, О. Струкова, А. Ендрес, А. Яцик, В. Лозанський, Л. Труш, Н. Ковшун, С. Харічков, В. Степанов, В. Лук'янихін, Н. Загорчевна. Зокрема, у їхніх працях пропонуються перспективні напрями реформування системи управління водними ресурсами та вдосконалення механізмів регулювання водокористування.

Регіональні фактори використання й охорони водних ресурсів істотно впливають на ефективність їх відновлення і визначають відповідні вимоги до формування територіальної структури управління водокористуванням. Територіальна структура водогосподарського комплексу складається з окремих елементів, що являють собою його територіальні частини (регіональні водогосподарські комплекси).

Для ефективного управління водогосподарськими комплексами необхідно вивчити причини, що створюють екологічно несприятливі ситуації, розробити оптимальну систему економічних стимулів і санкцій, еколого-економічних нормативів тощо.

Підвищення ефективності функціонування водогосподарського комплексу можливе при управлінні водними ресурсами за басейновим принципом, як це передбачено Водним кодексом України та проголошено в Загальнодержавній програмі розвитку водного господарства України. Основою цього управління повинен стати басейн річки, в межах якого здійснюватимуться комплексне використання, охорона та відтворення водних ресурсів.